

odehrávají v určité mezzorovině – v konfrontaci efektivních regulativních tlaků (shora) a efektivních mobilizačních kroků (zdola), a to nejen v hlediscích hospodárnosti ale i socio-kulturní relevance. Klíčové (občanské, lidské) sdělení autora čtenáři, které chci zdůraznit, je obsaženo v úvodu k českému vydání. Doporučuji však čtenáři přečíst opětovně tento úvod po dočtení celého textu. Zde zejména promlouvá autorova autentičnost, jež zdůvodňuje jeho motivaci při koncipování textu a podporá tak jeho argumentaci: klíčovým aspektem, který zdůrazňuje, je vytvoření produktivního rozhraní mezi vědeckou kritikou orientovanou na formování teoretických konceptů politiky a politickou kritikou, která se opírá o „takřikající na kolena udělaný rozbor, politologické prognózy, výzkum chvilkových nálad veřejného mínění nebo povrchně recipované zahraniční módy“ (s. 13). Tento pohled má širší význam: vyslovuje se k úloze sociálních věd i významu konceptualizace politicky utvářených očekávání. Chtěl bych však autorovu výzvu rozšířit, a to zčásti také s odkazem na jeho první kapitulu. Bezpochyby ve středoevropských poměrech při konstituování občanské společnosti jde o úlohu a zodpovědnost intelektuálů, jak to zdůrazňuje autor. Její uplatnění je však podle mého názoru podmíněno růstem infrastrukturních (prostředí a prostředků) aspektů, ať již jde o formy nebo praktiky jednání. Má-li se vědění stát médiem moci, a to zejména v napětí a zprostředkování mezi médiem monetární kapitalizace a růstu politické reputace, pak se nemůže opírat jen o úlohu jeho nositelů (intelektuálů), ale také o adekvátní prostředky a prostředí (infrastrukturu).

Ta však má ve středoevropském kontextu zvláštní rysy, které např. explicitně vyplývají z diskusí o občanské společnosti. V moderních demokratických společnostech se formy politické moci hledají v protikladnosti anglosaského (Lockova) pojetí, zdůrazňujícího její před-/ne-politické zdroje, a kontinentálního pojetí založeného na dělbě a vzájemné kontrole moci. Tak se např. prosazuje Dahlova koncepce polyarchie. V situaci středoevropských zemí však jde o „opožďenou“ a „urychlující se“ modernizaci, neboť nejsou k dispozici zdatné sociální zdroje (měšťanské vrstvy, tržní praktiky a politické praktiky i jejich sociální zázemí ap.). Jak plyne z poučení těch význačných středoevropských myslitelů, kteří věrně reflektovali tuto regionálně specifickou modernizační situaci a usilovali o liberalizaci v duchu měšťanských perspektiv (např. M. Weber, K. Mannheim, J. Schumpeter aj.), jeví se v tomto kulturním pásmu nezbytným mechanismem občanské společnosti zejména poznání zprostředkujících energií a forem (např. ve Weberově tlaku „rozpolcené“ racionality na jednání, nebo bezprostředněji u Mannheima v hledání principů médií a dosti explicitně v Hegelově zdůraznění korporací při utváření občanské společnosti). Zde lze sledovat obrysy oněch infrastrukturních předpokladů, které jsou nezbytnými pro mobilizaci intelektuálních sil ve prospěch občanských cílů a čtností. V tomto směru je podnětná zejména první kapitola recenzované práce, která objasňuje formování občanské společnosti v Německu na pozadí ideového napětí mezi pojmy kultura a civilizace.

Karel Müller

Tadeusz Banaszczyk: Durkheim i protagoniści

Katowice, Wydawnictwo Gnome 1996, 106 s.

Osudem autorů považovaných v různých oblastech tvůrčí činnosti za klasiky je, že jejich dílo bývá znovu a znovu z mnoha hledisek reprodukováno, interpretováno, analyzováno i hodnoceno. Ze sociologů se kromě několika dalších osobností těší takovéto pozornosti již řadu desetiletí dílo E. Durkheima. Intenzita i rozsah zájmu o tohoto autora jsou posilovány nadto tím, že teoreticky a metodologicky vý-

razně ovlivnil nejen sociologii, ale i několik dalších společenských věd (zejména etnografii, kulturní a sociální antropologii, pedagogiku a obecnou jazykovědu), a že vytvořil vlastní školu, tzn. katedru a časopis, okolo nichž soustředil poměrně velkou skupinu žáků, kteří ještě několik let po smrti svého učitele rozvíjeli badatelskou činnost na základě principů, jež on vytyčil.

Další práci pokoušející se přispět k analýze některých stránek Durkheimova díla, ale zejména durkheimovské školy a názorů dvou významných autorů, kteří se k durkheimismu

hlásili, je studie katovického profesora Tadeusze Banaszczyka *Durkheim a protagonisté*. Polský autor v ní zčásti tematicky navazuje na svůj obsáhlejší spis z roku 1989 *Studia o przedstawieniach zbiorowych czasu i przestrzeni w durkheimowskiej szkole socjologicznej*.

Zájem o Durkheimovo dílo i o jeho sociologickou školu byl v Polsku vždy hluboký a intenzivní. Přispěly k němu nejen tradičně úzké kontakty polské a francouzské kultury, ale hlavně skutečnost, že některé významné polské sociology lze považovat za Durkheimovy žáky a další s durkheimovskou školou spolupracovali. Šlo na prvním místě o S. Czarnowského (1879-1937), který v letech 1902-1912 pobýval v Paříži, kde mj. studoval sociologii a religionistiku a byl výrazně ovlivněn durkheimisty H. Hubertem a M. Mausse. Dále o J. S. Bystroně (1892-1964), studujícího v letech 1912-1913 u těchto učitelů a u Lévyho-Bruhla etnografií. Bouglého žákem na Sorbonně v letech 1925-26 byl K. Dobrowolski (1894-1987), Fauconnetovým posluchačem v letech 1929-30 P. Rybicki (1902-1988).

Pozornost Durkheimovi i jeho škole věnovali v 60. a 70. letech autoři, kteří dnes patří k nejvýznamnějším reprezentantům polské sociologie. Mám na mysli práce J. Szackého *Durkheim* (1964), W. Jachera *Teoria więzi społecznej w socjologii Emila Durkheima* (1973), M. Władysław *Teoria faktu społecznego w systemie socjologicznym Emila Durkheima* (1974) a E. Tarkowské *Ciągłość i zmiana socjologii francuskiej: Durkheim, Mauss, Lévi-Strauss* (1974).

Konečně nelze přehlédnout ani to, že roku 1968 vyšla ve vynikající Sociologické knihovnici v polském překladu Durkheimova *Pravidla sociologické metody*, roku 1990 jeho *Elementární formy náboženského života* a roku 1973 rozsáhlý výbor z Maussova díla, nazvaný *Sociologie a antropologie*, a to vždy s obsáhlými a zasvěcenými předmluvami polských autorů.

Recenzovaná studie T. Banaszczyka má kromě úvodu, závěru, jmenného rejstříku a anglického souhrnu šest kapitol. První z nich, nazvaná *Emil Durkheim – tvůrce francouzské sociologické školy*, reprodukuje vcelku známé skutečnosti týkající se zdrojů Durkheimova díla a faktorů, jež ovlivňovaly Durkheimův myšlenkový vývoj. Přínosnější je charakteristi-

ka okolností vzniku durkheimovské školy a pokus o klasifikaci jejího vývoje. Banaszczyk v něm rozlišuje pět etap, a to (1) zakladatelské období (1885-1895), (2) období vzniku *L'Année Sociologique* a další činnosti v Bordeaux (1896-1901), (3) pařížské období (1902-1913), (4) válečné období (1914-1918) a (5) poválečné období (1919-1925).

Druhá kapitola – *Role L'Année Sociologique ve vývoji základních směrů zkoumání durkheimovské školy* – zdůrazňuje, že časopis sehrál při vytváření koncepce a profilu školy rozhodující úlohu. Komplet jeho čísel je podle Banaszczyka cenný pro badatelskou práci i dnes, a to proto, že poskytuje velkou, systematicky sestavenou a podrobnou bibliografii sociologických a etnografických děl konce 19. a první čtvrtiny 20. století, neboť na kritické sledování všeho podstatného, co v této oblasti vycházelo, byl časopis hlavně zaměřen. Banaszczyk upozorňuje na další přednost časopisu, a to na jeho mezinárodní charakter, a dále na snahu přiblížit sociologickou problematiku některým speciálním vědám, zejména historii. Struktura časopisu odpovídala odbornému zaměření jednotlivých představitelů durkheimovské školy. Byly v něm tudíž rubriky obecné sociologie, sociologie náboženství, sociologie morálky a práva, sociologie kriminality, ekonomické sociologie, sociální morfologie a „různého“, kam spadala problematika sociologie umění, otázky technologického vývoje a otázky jazykovědy.

Třetí kapitola má název *Teorie kolektivních představ durkheimistů* a pokouší se o hlubší analýzu jednoho z klíčových pojmů durkheimovské sociologie. Zasazuje tuto problematiku do širších souvislostí celé durkheimovské teorie poznání, sleduje vliv filozofické tradice na ni, přičemž si všímá zejména klasické řecké semiotiky, francouzského racionalismu, anglického empirismu a kantovské gnoseologie. Jakkoli je takovýto postup jistě oprávněný a charakteristika uvedených myšlenkových proudů přesná, byť často vzhledem ke své stručnosti poněkud schematická, jejich obsahová souvislost s durkheimovskými názory se mi nejeví vždy dostatečně a přesvědčivě vysvětlena. Poté Banaszczyk nastiňuje schéma durkheimovské teorie poznání, která v souladu s Durkheimovým známým metodologickým

principem vychází z ideje, že ve všech oblastech společenského života je studium nejjednodušších forem klíčem k pochopení forem složitějších. Podle polského autora klade Durkheim ve své gnoseologii na první místo třídu emocí, která se projevuje v náboženských a magických zkušenostech, na druhé místo třídu představ, která zahrnuje jak konkrétní osobní představy mající původ ve smyslech, tak i představy neosobní neboli pojmy, a konečně třetí složkou tohoto schématu je třída soudů, zejména soudů magických.

Čtvrtá kapitola, jež je z celé knihy nejstručnější a má název *Sociologie durkheimovské školy jako inspirační zdroj společenských a humanitních věd*, se na osmi stranách snaží nastínit význam školy ve Francii i její působení na zahraniční autory. Vzhledem k malému rozsahu kapitoly jde opravdu v podstatě o pouhé zopakování známých věcí. Banaszczyk zdůrazňuje, že durkheimovská škola ovlivnila ve Francii nejen sociologii, ale také psychologii, etnologii, jazykovědu, historii, ekonomii a právo. Ze zahraničních autorů, kteří byli pod Durkheimovým vlivem, se polský badatel zmiňuje o švýcarském jazykovědci F. de Saussurovi (1857-1913), o anglickém sociálním antropologovi A. R. Radcliffu-Brownovi (1881-1955), o anglickém etnografovi, sociálním antropologovi a sociologovi polského původu B. Malinowském (1884-1942) a o polském etnologovi, sociologovi a teoretiku literatury J. S. Bystroňovi. Jeden odstavec je věnován rovněž Durkheimovu vlivu na T. Parsonse (1902-1979).

Cílem páté a šesté kapitoly je podrobněji popsat, jak se vliv durkheimismu projevil v díle dvou významných autorů, kteří na některé teoretické a metodologické principy Durkheimova a jeho školy uvědoměle navázali a dále je rozvinuli. Pátá kapitola je z tohoto hlediska věnována Stefanu Czarnowskému a jeho pojetí sociálního času a sociálního prostoru, jak je formuloval ve své klíčové práci *Le culte des héros et ses conditions sociales. Saint Patrick, héros national de l'Irlande* (Paris 1919), jež vznikla jako přímý výsledek autorova pařížského studijního pobytu. Czarnowski zde na konkrétním příkladu rozvíjí a demonstrovuje jednu ze základních tezí durkheimovské so-

ciologie, že pojmy času a prostoru mají sociální původ. Kromě toho Banaszczyk informuje o jiné významné durkheimovské problematice, již se Czarnowski zabýval v další své práci, nazvané *Kultura* (1938), a to o sociologické problematice vztahu minulosti a současnosti. Za hlavní přínos této kapitoly považuje sám její autor to, že Czarnowského dílo je zde poprvé v polské sociologické literatuře zařazeno a zkoumáno v kontextu s názory Czarnowského učitelů, kolegů a přátel z francouzské sociologické školy, jimiž byl jeho vědecký profil tak výrazně ovlivněn.

Druhým autorem, jehož dílo Banaszczykovi slouží jako zřejmý výsledek durkheimovské inspirace a ideového vlivu, je známý francouzský historik, spoluzakladatel časopisu *Annales d'histoire économique et sociale* i proslulé školy, která se okolo časopisu vytvořila, Marc Bloch (1886-popraven Němci pro odbojovou činnost 1944). Věnuje mu šestou kapitolu své studie, nazvanou *Historický čas v pojetí Marka Blocha*. Reprodukují v ní Blochovo chápání dějin, jeho názory na strukturu historického času a na vliv minulosti na pojetí současnosti i na vliv současnosti na pojetí minulosti, jak jsou obsaženy v nedokončeném a posmrtně vydaném Blochově díle *Apologie pour l'histoire ou Métier d'historien* (1949). (Práce vyšla rovněž polsky v roce 1960 a česky v roce 1967.)

Z hlediska zvoleného tématu je Banaszczykova studie v rámci polské sociologie originální a přínosná. Pokud však jde o její zpracování, převažuje v ní jednoznačně popis a reprodukce nad vlastní autorovou analýzou. Zdá se, že proto nedosahuje teoretické a metodologické úrovně, typické pro výše zmíněné durkheimovské práce polských sociologů ze 60. a 70. let. Nechci vůbec tvrdit, že to Banaszczykovu knihu diskvalifikuje. Je jen zapotřebí si uvědomit omezenost jejího významu a poslání. Ty spočívají v základní informaci o pojednáváných tématech a pracích, jež může být cenná např. pro studenty sociologie. Spíše než příspěvkem k hlubší vědecké analýze díla E. Durkheimova, durkheimovské školy a dvou jejích protagonistů, je tedy Banaszczykova práce užitečnou studijní pomůckou.

Jan Sedláček